

Geahččodiedáhus 2007

HELSETILSYNET

Sosiála ja dearvašvuoda bearráigeahčči

Sisdoallu

«Dát ferte dohkket go eat suite eambo»	3
Sihkkarastet go suohkanat dohkálaš helpen- ja doarjjaolmmošbálvalusa?	4-5
Suohkaniid dearvvašvuodá- ja sosiálabálvalusat rávisolbmuide geat gillájit psyhkalaččat	7-8
Váilevaš stivrejupmi akuhttavuostáváldimiin	9-10
Logut ja dieđut	11-16
2008 riikkaviidosaš bearráigeahčču	17
Dearvvašvuodageahču almmuhusat	18

Stáhta dearvvašvuodageahču almmuhan. Ovddasvástideaddji doaimmahushoavda: Lars E. Hanssen
Redakšuvdnajoavku: Magne Braaten, Helge Hoifødt, Sverre Nesheim, Finn Pedersen (jodiheadji), Kristina Totlandsdal ja Nina Vedholm

Oddadárogiillii jorgalan: SPRÁKSMIA as
Engelasgiillii jorgalan: Linda Grytten
Davvisámegiillii jorgalan: Inger Anna Andersson

Gráfalaš hábmen ja deaddileapmi: 07 (ovddeš GAN). Lohku: @
Govat: Svein Størksen.

Čállojuvvon Universal @ čuo. @ báhpiris.

ISSN 1501-8083

Deaddiluvvon gáhppálagaid sáhtta dingot Stáhta dearvvašvuodageahčus, Postboks 8128 Dep, 0028 Oslo, telefóvdna 21 52 99 00, fáksa 21 52 99 99, e-poasta trykksak@helsetilsynet.no.

Markkašumiid ja gažaldagaid sáhtta sáddet tilsynsmelding@helsetilsynet.no.

The Annual Supervision Report 2006 is also available in English on the website of the Norwegian Board of Health Supervision

Muhtun artihkkaliid gávnnat sámeigiillii Dearvvašvuodageahču neahttabáikkis

”Dát ferte dohkket go eat suite eambo”

Bearráigeahččanbarggusteamet gullat muhtomin dákkár oaiviliid. Dat lea oaivil masa eat liiko. li fal danne go eat dohkket ahte resursarámmaid ferte čuovvut, muhto danne go dát oaivil nu čielgasit dovddaha dan ahte lea vuollánan jámmadit buoridit doaimma.

Stáhta dearvvašvuodageahču váldobargu lea fuolahit ahte sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusat jođihuvvojit lágaid gáibádusaid mielde. Lágaid ja láhkaásahusaid gáibádusat leat guovddázis bálvalusfálaldaga plánemis, jodiheamis ja árvvoštallamis. Riektégáibádusat galget ollašuhhtot dihto resursarámmaid siskkobealde. Maiddá mii diehtit ahte dat lea stuora hástalus. Buorre stivrendoaibma ii leat dušše dat ahte doalaha bušeahta, muhto maiddá ahte nákke olahit buoremus vejolaš sosiála- ja dearvvašvuodafágalaš bohtosiid daid resurssaid vuodul mat leat.

Bálvalusgeavaheaddjis lea rievttalaš vuoigatvuohta oažžut dárbbalaš bálvalusaid main lea dohkálaš sisdoallu. Lágat deattuhit ahte bálvalusfálaldat galgá heivehuvvot juohkehačča individuála dárbbuide. Danne ii sáhte bálvalusaddi ihcalis ákkastallat geavaheaddjiin ahte ”ná mii lávet dahkat” dahje ahte ”dá leat min rámmat ja daid fertet don dohkkehít”. Bálvalusaddi organiseren ja bargovuogit galget leat vuodđun ovdánahttit heivehuvvon bálvalusfálaldaga ovttaskas bálvalusgeavaheaddjai.

Min iskkademiin gávnnahtit dávjá váilevaš individuála heiveheami bálvalusfálaldaga hárrái. Mii jáhkkit leat deatalažžan ahte bálvalusaddit barget viidáseappot dainna váilevašvuodain bálvalusaid ovddidettiin, vai olbmot bisuhit iežaset luohttámuša maiddá boahhteáiggis. Bálvalusgeavaheaddjiid vásáhusat fertejit váldot fárrui fálaldaga ovdánahttimis. Ja nu fertejit maiddá bargiid árvalusat. Dat leat deatalaš oasis siskkáldas dárkkistanvuogádagas.

Mii oaivildit maiddá ahte bearráigeahččodoaimma bohtosat čájehit eanet dárbbuid dássedis ovdáneapmái. Danne sávvat ahte gávnnaht dain siidduin momeanttaid mat leat vuodđun viidáset jurddašeapmái du iežat bálvalussuorggis.

Lars E. Hanssen

«Lágat deattuhit ahte bálvalusfálaldat galgá heivehuvvot juohkehačča individuála dárbbuide.»

Sihkkarastet go suohkanat dohkálaš helpen- ja doarjjaolmmošbálvalusa?

«Bures dovdat ja máhttit guđege geavaheaddji erenoamáš dárbbuid birra, lea mearrideaddjin jus galgá olahit buori kvalitehta helpen- ja doarjjaolmmošbálvalusaid dáfus.»

Fylkkamánit leat riikkaviidosaš bearráigeahčus 2007:s, iskan sihkkarastet go suohkanat dohkálaš helpen- ja doarjjaolmmošbálvalusaid sosiálbálvaluslága § 4-2, bustávaidda b ja c mielde. Bearráigeahčus iskojuvvui maiddái ledje go bálvalusat biddjon doibmii, ja ledje go suohkanat sihkkarastán ahte helpejeddjiiin ja doarjjaolbmuiin ledje dárbbášlaš máhtut ja dohkálaš gálggat. 59 dain 66 suohkaniin maid iske, gávnahedje fylkkamánit rihkkumiid (láhka-dahje láhkaásahusrihkkumiid) ja/dahje adde mearkašumiid (buoridanmunni cuigejuvvui) ovtta dahje eanet surggiid hárrái.

Suohkanat galget fállat helpen- ja doarjjaolmmošbálvalusaid, muhto dat sáhttet organiseret bálvalusaid nu movt daid mielas lea ulbmillaš, nu guhká go dat čuvvot vuoigatvuođa mii juohkehaččas lea oažžut bálvalusaid. Suohkanat fertejit hábmet helpen- ja doarjjaolmmošfálaldaga nu ahte dat lea duohta fálaldat sutnje/sidjiide geain lea vuoigatvuohta dan oažžut lága mielde. Suohkanat fertejit lágaidit ja stivret fálaldagaid nu ahte fuomášit daid dilálašvuođaid go suohkana helpen- ja doarjjaolmmošfálaldat ii deavdde geavaheaddji dárbbuid.

Máhttu ja gálggat

Bures dovdat ja máhttit guđege geavaheaddji erenoamáš dárbbuid birra, lea mearrideaddjin jus galgá olahit buori kvalitehta helpe n- ja doarjjaolmmošbálvalusaid dáfus. Son gii helpe ja doarjjaolbmot fertejit go dárbbášit, oažžut oahpahusa iešguđet diliid birra iešguđet geavaheaddji dáfus, ovdamearkka dihte geavaheaddji gulahallama birra, teknihkalaš veahkkeneavvuid birra, diehtaid, dálkasiid jna. birra. Suohkanis lea ovddasvástádus addit oahpu buot sosiálabálvalusa bargiide, nu ahte sii ožžot doarvái máhtuid ja gálggaid doaimmahit barguid. Bargiin lea fas geatnegasvuohta čuovvut oahpahusa mii lea mearriduvvon. Vaikko suohkan sihkkarastá oahpu ja bagadeami bargiide, de ii loktan bálvalusaid kvalitehta ihcalis. Máhttu ja gelbbolašvuohta ferte geavahuvvot, ovdamearkka dihte geavahedjiiin ovttas.

Bealuštahtti fálaldat?

Iskojuvvon suohkaniin leat guovtti goalmádasoasis váilevašvuođat helpen- ja doarjjaolmmošfálaldagas.

Dain suohkaniin mat leat iskojuvvon, leat mángga mat eai sihkkarastte dohkálaš áššemeannudeami, earet eará dárbbuid čielggademiid ja kártemiid, ja individuála árvvoštallamiid. Bearráigeahčču čájeha ahte suohkanat dávjá fállat doarjjaolbmo dihto diimmuide vahkkui, ovdamearkka dihte golmma diibmui vahkkus, ja geavaheaddji dárbbut eai árvvoštallojuvvu individuáladit. Jámma evalueremat mat fuomášuhttet dárbbu rievdadit fálaldaga, čađahuvvojit hárvve. Mánngga báikkis meannuduvvo ášši njálmmálaččat nu ahte ii leat vejolašvuohta váidit, duodašusat váilot, ja ii ge addojuvvu vejolašvuohta ohat iešguđetlágán eará bálvalusaid. Dieđut das ahte lea vejolašvuohta ohat helpema, leat mángga suohkanis dušše mánáid dahje doaimmashehtejuvvomiid várás. Priváhta helpen ja doarjjaolmmošbálvalus lea hárvve olamuttus vuoras olbmuide. Bearráigeahčču čájeha ahte mángga suohkanis háddjejuvvovit ja álggahuvvojit helpen- ja doarjjaolmmošbálvalus mángga bálvalusossodahkii suohkanis, ja dat organiserejuvvovit dávjá geavahedjiiid diagnosa ja agi mielde. Mánngga suohkanis mielddisbukta dat ahte fálaldat geavahuvvo iešguđetlágán seamma suohkana siskkobeaalde.

Bearráigeahčču čájeha maiddái ahte muhtun suohkanat čielgasit sirrejit helpenorostallama sosiálabálvaluslága mielde, ja oanehet áiggi orostallama suohkandearvašvuođabálvaluslága mielde. Oanehet áiggi orostallan addojuvvu go olmmoš dárbbáša rehabiliterema manjel go lea ášahusas ožžon divššu. Helpenorostallan addo go fuolaheaddji dárbbáša helpema. Oanehet áiggi orostallama dáfus sáhttá suohkan gáibidit geavaheaddji máksit iežasoasi (buhtadusa). Go suohkanat eai earut helpema ja oanehet áiggi orostallama doarvái čielgasit, de sáhttá dat mielddisbuktit ahte suohkan lobihemet gáibida mávssu helpenorostallama ovddas.

Čálusgáldut:

- Dearvašvuođabearráigeahču raporta 4/2008

«Fylkkamánit gávnnaht ahte badjel bealli iskojuvvo suohkaniin eai sihkkaraste ahte olbmui geat helpejit dahje doarjjaolbmui leat doarvái buorit máhtut ja gálggat.»

Mánnga suohkanis lea váttis čađahit mearrádusaid earet eará dannego lea váttis rekruteret olbmuid geat helpejit ja doarjjaolbmuid. Dat guoská erenoamážit mearrádusaide priváhta helpema ja doarjjaolbmo dáfus. Go mearrádusat eai biddjo fápmui, de čájehuvvo maiddá ahte dávjá eai álggahuvvo gaskaboddosaš doaimmat ge nu movt láhka gáibida, ovdamearkka dihte helpen ášahusas dassoži go helpejeddji lea nammaduvvon. Helpen ášahusas – buhcciid ruovttus dahje helpenásodagas lea mánnga báikkis dan duohken makkár bálvalusat suohkanis leat, ii ge dan duohken maid ohcci dárbaša helpema dáfus.

Lea go sus gii helpe dahje doarjjaolbmos doarvái buorre máhttu ja gálggat?

Fylkkamánit gávnnaht ahte badjel bealli iskojuvvo suohkaniin eai sihkkaraste ahte olbmui geat helpejit dahje doarjjaolbmui leat doarvái buorit máhtut ja gálggat. Mánnga suohkana eai čuovvol eai ge fála oahpu ja bagadeami doarjjaolbmuide dahje sidjiide geat helpejit manjelgo doaimma lea álggahuvvon, ja dat eai ge sihkkaraste jámma oktavuoda ja čuovvoleami doaimma vuolde. Bearráigeahčču čájeha ahte suohkanat eambo sihkkarastet doarjjaolbmuid ja helpejeddjiid oahpahusa ovdalگو doaimma álggahuvvo go dalle go lea jođus. Čájehuvvo ahte dávjá ferte geavaheadji ieš dahje bearaš/lagamuččat ohcat heivvolaš helpejeddji dahje doarjjaolbmo ja addit dárbašlaš bagadeami ja dieduid

erenoamáš áššiid birra mat doaimmas leat. Helpejeddjit ja doarjjaolbmot maiguin fylkkamánit leat hupman, ohcalit dávjá oahpahusa, bagadeami ja čuovvoleami suohkana bealis. Mánnga báikkis šaddet doarjjaolbmot ja helpejeddjit ieža váldit oktavuoda singuin geain lea ovddasvástádus suohkanis jus dárbašit oahpahusa, bagadeami ja čuovvoleami. Fylkkamánit gávnnaht ahte muhtun suohkaniin váilot rutiinnat ja vuogit mat sihkkarastet ahte suohkanat evaluerejit bálvalusaid. Dat han lea guovddáš eaktun jus galgá sáhttit buoritid fáldalaga ja sihkkarastit geavaheadjiid daid bálvalusaid maid sus lea vuogitvuolta oázžut.

Doarjjaolmmoš

Doarjjaolmmoš lea bálvalus mii galgá váikkuhit dasa ahte oázžu ulmillaš astoáiggi ja sosiála ovtastallama. Doarjjaolmmoš sáhtta mieđuštit iešguđetlágán astoáigedoaimmaide, sihkkarastit sosiála oktavuoda ja addit dárbašlaš doarjaga hálddašit sosiála dilálašvuodaid. Bálvalus sáhtta leat deatalaš boaresolbmuide, mánáide, nuoraide, rávis olbmuide geain leat psyhkalaš váttut, doaimmashehttejuvomiidda, sisafárrejedjiide geat eai dovdda norgga servodaga, bearašiidda main leat lossa váttisvuodát ja gárrenmirkogeavaheddjiide.

Helpen

Helpenbálvalusain lea duppall ulbmil. Dat galgá sihke fuolahit su guhte dárbaša fuolahusa, ovdamearkka dihte doaimmashehttejuvvo máná dahje boares olbmo geas lea dárba veahkkái, ja dat galgá fuolahit su guhte fuolaha, ovdamearkka dihte váhnema dahje beallelačča. Helpen fállujuvvo dušše olbmuide geain lea erenoamáš lossa fuolahusbargu, ja dat guoská sihke sidjiide geat addet fuolahusa vaikko eai leat geatnegahtton, ja váhnemiidda geain lea fuolahusgeatnegasvuolta vuolleahkásaš mánáid ovddas. Dábálaččat leat suohkaniin golmmalágán helpenvuogit. Individuála dahje priváhta helpen lea dat go helpen lea dan olbmo priváhta ruovttus guhte dárbaša fuolahusa. Dat vuohki lea dábálaš mánáid hárrái muhto maiddá rávis doaimmashehttejuvomiid dáfus ja vuorasolbmuid dáfus. Nubbe vuohki lea helpenásodat dahje ášahus, nugo buhcciidruovttut. Goalmmát vejolašvuolta lea go helpen fállujuvvo jovkui gos eanebut leat ovttas, ovdamearkka dihte mátkkiid oktavuodas. Vuogitvuolta helpemii lea čadnon dasa ahte son guhte dárbaša veahki dahje fuolahusa deavdá sosiálbálvaluslága § 4-3 eavttuid, namalassii ahte "ii nagot ieš iežas fuolahit, dahje go oalát dárbaša geavattlaš dahje persovnnalaš veahki gieđabirasbargguid doaimmahit". Suohkanat sáhttet addit helpema olbmuide juohke áiggis eallimis, ja helpen ferte dan mielde heivehuvvot. Helpen galgá earet eará veahkehit doalahit buriid bearašoktavuodaid, ja eastadit dan ahte fuolaheadji oalát váibá.

Suohkaniid dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat rávisolbmuide geat gillájit psyhkalaččat

2007:s čadahii fylkkaid Dearvvašvuodageahčču ovttas fylkkamánniiguin riikaviidosas bearráigeahču dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusas rávisolbmuide geat psyhkalaččat gillájit. 68 suohkana (ja gávpotoasi) olles riikkas iskojuvvojedje. 44 suohkanis gávnnavo-vojedje váilevašvuodat, namalassii lánka- dahje lánkaásahusrihkumat. 24 eará suohkanis eai lean rihkkumat, muhto oktanuppeloht suohkana ožžo mearkkašumiid, mii máksá ahte bearráigeahčču čujuha buoridanmuni. Golbmanuppeloht suohkanis dahje gávpotoasis eai lean rihkkumat dahje mearkkašumit.

Suohkanat leat maŋemus jagiid ožžon eanet ahte eanet ovddasvástádusa fuolahit olbmuid geain leat duodalaš psyhkalaš váttut, ja fállat sidjiide bálvalusaid vai sii besset eallit ja ássat ruovttus. Dát joavku lea mánggabealat ja mánggagardán, ja sis leat olu iešguđetlágán dárbbut oážžut veahki. Sii geat leat eanemus buohccit leat olbmot geat guhkilmasat gillájit ja geaid buozanvuohtha rievddada áiggis áigái. Muhtun geavaheddjiin leat dasa lassin stuora gárrenmirkováttut. Oallugiin lea stuora dárbu bálvalusaid, ja dárbbasit buori doarjaga ja čuovvoleami olles jándora dahje muhtun áiggiid jándoris, ja maiddái mángga eallinsurgis, ovdamearkka dihte aktivitehta- ja beaivefálaldaga, veahki ja doarjaga ruovttus, barggahan- dahje bargofálaldaga, ja dasa lassin vuoddo- ja spesialistadearvvašvuodabálvalusa divššu ja čuovvoleami.

Dat movt norgga suohkanat leat organiseren ja hábmen bálvalusaid, rievddada sakka. Eanas suohkaniin lea dattege heivehuvvon bálvalusfálaldat nu ahte doppe lea oassebálvalus dahje doaimma mas leat bargit geat galget čoavdit ja addit bálvalusaid olbmuid geat gillájit psyhkalaččat. Seammás leat eanas suohkaniin mánga oassebálvalusa ja doaimma. Erenoamážit leat stuorát suohkaniin ollu bargit čadnon ovttaskas bálvalusgeavaheaddji fálladakkii. Nu lea maiddái dain suohkaniin mat ledje fárus riikaviidosas bearráigeahčču.

Bearráigeahčču iskojuvvui leat go suohkaniin fágalaččat bealuštahti sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusat rávisolbmuide badjel 18 jagi geain leat duodalaš psyhkalaš váttut. Iskojuvvui leat go bálvalusat doarvái buorit ja olámuttus sidjiide geat daid dárbbasit, lea go fálladat heivehuvvon dárbbuide, juohkehačča dáhtut ja eavttut, ja leat go iešguđetge oassebálvalusat oktiiheive-

han fálladagaid ja ovttasbarget go dat nu ahte fálladat lea ollislaš. Bearráigeahčču iskojuvvui čuvvot go suohkanat gáibádusaid geavaheaddji mielváikkuheami, individualiserema, oktiiheiveheami ja fágalaš bealuštahti bálvalusa hárrái, olles bálvalusas – dan rájes go dárbbut fuomášuvvojit ja čovdojuvvojit, plánema, álggaheami, čuovvoleami ja fálladaga ja doaimma vejolaš justerema rádjái.

Go bearráigeahčču lei nu viiddis ja go leat nu olu ja viiddis čuolmmat moalkás bálvalussurgis, de sáhttet iešguđet áššit leat deattuhuvvon iešguđetládje. Daid dieđuid vuodul mat leat ovdalaččas suohkaniid birra, sáhtta bearráigeahčču leat árvoštallan gokko lea eanemus várra váilevašvuhiti, ja deattuhan dihto áššiid eambo.

Bálvalusaid vuostávdin – čielggadit ja plánet fáldaga

Mađi stuorát dárbu, dađi eambo dárbbasuvvon čielggadeapmi ja plánet. Dalle lea maiddái stuorát várra ahte bálvalusfálaldaga vuodduin ii leat fágadohkálaš individuála dárboárvoštallan. Dat geavaheaddjit geat dárbbasit viidamus fáldaga, sáhttet maiddái eanemusat vaháguvvot jus čielggadeapmi ja bálvalusat eai leat doarvái buorit. Čielggadeapmi galgá dahkkot buori áiggis, ja dat galgá duodaštuvvot nu ahte álkit oidno makkár mearrádusat leat dahkkon. Čielggadeami ja plánema oktavuodas lea deatlaš ahte buot áššái guoskevaš dieđut leat vižžojuvvon, nu ahte dohkálaš kárten sáhtta čadahuvvot. Jus galgá sáhttit háhkat fáldaga mii ávkkuha geavaheaddji, de lea mearrideaddjin ahte geavaheaddji dárbbut, dáhtut ja árvalusat kártejuvvojit dohkálaš vuogi mielde.

Ovttas njealji geahčču čájehedje raporttat rihkkumiid, dahje biddjojedje mearkkašumit dasa movt bálvalusdárbbut ledje čovdojuvvon. Bearráigeahčču ledje mánga ovdamearkka dasa ahte ohcamušat ja jearaldagat eai lean vástiduvvon doarvái jođánit. Muhtun suohkaniin čujuhuvvui ahte ovddasvástádus ja doaimmat eai lean doarvái bures čielggaduvvon, ja ahte bargit ledje eahpesihkkarat das ahte geas lei ovddasvástádus čielggadit, mii galgai čielggaduvvot ja movt. Bálvalusa hábmen sáhtta danne báidnojuvvo čielggadeaddji máhtus ii ge geavaheaddji dárbbuin. Muhtun oktavuodain eai lean doarvái dieđut ja duodaštusat eará ossodagaid ja oassebálvalusaid bealis nu ahte áššit ledje nohkka čielgas. Vejolaš váikkuhus lea ahte mánga ásahusa sierra čielggadit dárbbu ja ahte čielggadeamit eai árvoštallojuvvo oktan. Jus ii leat ollislaš govva bálvalusdárbbuin, de lea maiddái váttis hábmet buriid ulbmiliid fáldaga dáfus ja addit geavaheaddjai buriid vejolašvuodaid váikkuhit.

«bargit ledje eahpesihkkarat geas lei ovddasvástádus čielggadit, maid galgai čielggadit, ja movt.»

«Váilevaš- vuodat váikk- uhit eanemu- sat sidjiide geat eanemu- sat dárbbášit bálvalusaid ja geat daid dárbbášit guhkit áiggi vuollái»

Čálusgáldut:

- Dearvvašvuodabe-
arráigeahču raporta
3/2008

Váilevaš fálaldagat?

Geahččoráporttaid vuodul lea veara jearrat stivrejit go resurssat fálaldaga ovdalii geavaheddjiid dárbbuid. Leat earet eará olu suohkanat mat eai fála čuovvoleami mañjel dábalaš kántuvraáiggi, ja muhtun suohkanat eai leat gergosat bealuštahti vuogi mielde meannudit fáhkkaášiiin dándavearáskeami oktavuodas, dahje eará heahtedilálašvuodain eahkes, ihkku, vahkkoloahpain dahje bassebeivviid. Leat maiddá ovdamearkkat dasa ahte psykiáhtralaš buohccidivššáriid doarjjaságastallan-fálaldat heaittihuvvo guhkit áigái luomuid áiggi, almmá makkárge molssaevtolaš fálaldaga haga.

Oktiiveivehuvvon ja bissovaš bálvalus-fálaldat?

Jus viiddis bálvalusfálaldat galgá leat ollislaš, de fertejit iešguđet bálvalusaddit ságastallat, oktiiveivehit – ja ovttasbargat go lea dárbbu. Mađi eanet iešguđetlágán fálaldagat, mat leat organiserejuvvon iešguđet ovtta-dahkan, maid iešguđet lágat regulerejit ja main iešguđet fágajoavkkut leat fárus (ovdamearkka dihte birasbargit, eallinbagadeaddjit, ruovttuveahkit, ruovttobuohccidivššárat, psykiáhtralaš buohccidivššárat, fástadoaktárat), dađi eambo gaibiduvvo ahte fálaldat lea geavatláčat heivehuvvon ja ahte dárbbalaš gulahallan, oktiiveivehepmi ja ovttasbargu sihkkarastojuvvo. Várá váilevašvuodaide lassána jus ii leat ulbmillaš stivren ja jus doaimmaid, ovddasvástádusa, ja válddi juohkin ii leat čielgasit definerejuvvon ja oahpis buohkaide. Váilevašvuodat váikkuhit eanemusat sidjiide geat eanemusat dárbbášit bálvalusaid ja geat daid dárbbášit guhkit áiggi vuollái. Várá lea ahte sii manahit fálaldaga, dahje ahte iešguđet doaimmat biedganit iešguđet guvlui.

Ovttas golmma bearráigeahčus leat ortnegat mat suohkaniin leat sihkkarastit dohkálaš bálvalusfálaldat oktiiveiveheami, nu váilevaččat ahte geahččoorána lea juogo gávnahan njuolggadusrihkuma (váilevašvuoda) dahje čujuhan dárbbu buoridit ortnegiid (mearkkašumi addán).

Leat ovdamearkkat dasa ahte iešguđet oassebálvalusain lea váilevaš máhttu eará oassebálvalusaid fálaldagaid ja doaimmaid birra, ja ahte leat iešguđet oaivilat dasa movt guđege ovttagaid doaimmaid galgá juohkit. Dalle váilot guovddáš evttut ásahit oktasaš ipmárdusa ovttagaid rastá das ahte makkár dárbbut geavaheaddjis leat, gii galgá maid doaimmahit, ja mii doaimma ulbmil galgá leat.

Čájehuvvo maiddá ahte dieđuid lonohallan mii dárbbasuvvo bálvalusaid fáladettiin, lea váilevaš. Mánge suohkanis leat iešguđet oassebálvalusain iežaset journalat, ja dasa lassin leat dain iešguđetlágán vuogádagat duodašit dieđuid geavaheadji birra, dahje iešguđetlágán praksisa dasa movt árvoštallat maid leat deatalaš duodašit ja arkiveret. Mitaluvvo ahte oktasašsodatbargiin leat leamaš váilevaš dieđut iešguđet ássi birra fálaldaga hábmedettiin. Ja čilgejuvvo maiddá ahte ruovttubuoohccidivššus ii leat doarvái máhttu geavaheddjiid birra madda lea oasseovddasvástádus go psykikalaš dearvvašvuodabarggu ovttatat ii leat rabas, ja maiddá ahte fástadoaktárat eai oáččo dárbbalaš dieđuid ja duodašusaid. Jus galgá sáhttit sihkkarastit bealuštahti fálaldaga geažos áiggi, de lea dárbbalaš ahte eará bálvalusaddit geat leat fárus doaimmas, dovdet dili jávohisgeaskku rámmaid siskkobealde, ja ahte dat sáhttet fuomášit ja dahkat juoidá go lea dárbbu rievdadit fálaldaga ja doaimma.

Individuála plána

Individuála plána galgá sihkkarastit bargovugiid mat fuolahit ahte geavaheadji iešguđet dárbbut árvoštallojuvvojit oktan, ahte fálaldat lea ollislaš ja individuáladit heivehuvvon, ja ahte ovddasvástádus čuovvolit divššohasa áiggi vuollái lea čielggas, ja ahte dat eastada jurájuste daid váilevašvuodaid mat bohtet ovdan muhtun suohkaniin.

Goasii bealis suohkaniin lea geahččoorána gávnahan leat buoridanmuni (mearkkašumiid buktán), ja mánge suohkanis čielgasit rihkkot njuolggadusaid (váilevašvuodat) individuála plána dáfus. Bearráigeahču čájeha ahte lea mealgat dasságo vuoigatvuohta oážžut individuála plána oážžut ollašuvvá, ja dasságo doaimma čuovvu áigumuša. Eai buohkat gain livččii vuoigatvuohta oážžut individuála plána, leat ožžon dan fálaldaga, ja plánat leat muhtun oktavuodain váilevaččat, eai leat odastuvvon dahje čuovvoluvvon. Dasto čájehuvvo ahte jodiheadjit eai lágit ja stivre barggu, eai ge nammad oktiiveiveheddjiid gain lea doarvái ovddasvástádus ja váldi čuovvolit barggu. Gávdnojit ovdamearkkat dasa ahte oktiiveivehendoaimma navdojuvvo leat eaktodáhtolaš doaimman.

Váilevaš stivrejupmi akuhttavuostáváldimiin

«Dearvvaš-
vuodadoaim-
mahaga
jodiheddjiin
lea ovddas-
vástáduš
sihkkarastit
ahte beaiv-
válaš doaim-
mat plánejuv-
vojit, organi-
serejuvvojit,
doaimmahuv-
vojit ja buori-
duvvojit
dearvvašvu-
ođalágaid
mielde.»

Riikaviidosas geahčus 2007:s guorahalai Dearvvašvuodageahčču lea go pasieantavuostáváldin dohkálaš 28 akuttavuostáváldinbáikkis somáhtalaš spesialistadearvvašvuodabálvalusas. Stáhta dearvvašvuodageahčču lea gávnahan ahte oppalaččat lea váilevaš stivrejupmi ja ahte jodiheapmi váikku ha beaivválaš dili dáid akuhttavuostáváldimiin. Min árvvoštallama mielde dagaha dát muhtomin dohkketmeahtun pasieantagiedahallama. Go oallugat váldet oktavuoda ja go oktanis leat ollu pasieanttat, de fertejit sii dávjá guhká vuordit ovdal go doavttir astá iskat sin ja gávnahit diagnosa. Dávjá fertejit maid guhká vuordit ovdal go besset viidáseappot ossodahkii gos dálkkaslaš dikšu galgá jotkojuvvot. Vuordináiggis sáhtá pasieanta šaddat orrut almmá oažžumis doarvái čázi gorudii dahje doarvái bávččasváidudeami haga, mii fas sáhtá dagahit ahte buozanvuolta vearrána, ahte medisiinnalaš árvvoštallamat šaddet váilevaččat, dahje ahte álggahuvvo boasttu dikšu.

Dearvvašvuodadoaimmahaga jodiheddjiin lea ovddasvástáduš sihkkarastit ahte beaivválaš doaimmat plánejuvvojit, organiserejuvvojit, doaimmahuvvojit ja buoriduvvojit dearvvašvuodálágaid mielde. Lea eaktun, ahte gáibádušat maid eiseválddit bidjet dearvvašvuodálágaid olis, doahhtaluvvojit vai pasieanttaid vuostáváldin, vuoruheapmi, iskkadeapmi, diagnostiseren ja bearráigeahččan akuhttavuostáváldimiin lea fágalaččat bealuštahti. Dán riikaviidosas geahču ulbmil lei iskkadit fuolahit go dearvvašvuodadoaimmahagat iežaset ovddasvástádusa ja movt dan dahket. Gávnahan dihte eambo dán birra válljejuvvojedje ovdamearkan pasieanttat main eai lean čielggaduvvon diagnosat. Dát leat dávjá vuorraset pasieanttat main leat vigit mángga orgánas ja iešguđetlágán dávdamearkkat, nugo čielgebákčasat, čoavjebákčasat, oaivejorgásat dahje váibmu moiddoda. Mángga dáfus leat dát pasieanttat suorát hástalusson akuhttavuostáváldimiidda, sihke fágalaččat ja organisatoralaččat, go ovdamearkka dihte pasieanttat geat leat váddát roasmmuhuvvan dahje jus vároha váibmodohppehallama mas dikšunvuogádat lea ovdagihitii mearriduvvon ja buohcci jođánit dolvojuvvo guoskevaš ossodahkii buohcciviesus.

”Go lea eanemus hušša, de balan ahte mii eat fuomáš duodalaš dávdadid pasieanttain...”

Go ollu pasieanttat boktet oktanaga vuostáváldimii, de sáhtá leat hástaleaddji registreret ja vuoruhit pasieanttaid

riekta. Jodiheddjiin lea ovddasvástáduš fuolahit ahte doaimmahagas leat rutiinnat sihkkarastit ovttalágán meannudeami go pasieanttat bohtet akuhttavuostáváldimii, ahte pasieanta váldojuvvo vuostá, registrerejuvvo ja árvvoštallojuvvo man jođánit galgá oažžut divvššu, ja ahte sii geat ovddemus dárbbasit medisiinnalaš veahki, ožžot dan. Mángga doaimmahagas dán bearráigeahčču váilu dohkálaš vuogádat man mielde registrerejit ja vuoruhit pasieanttaid go bohtet akuhttavuostáváldimii. Earret eará gávnnaheimmet ahte doaktárat ja buohccidivvššárat eai lean ovttaoavilis das man jođánit pasieantta ferte iskat ja diagnostiseret, ja nu eai lean ovttaoavilis das guhte dárbbasa medisiinnalaš veahki ovddemus.

Badjel bealis dán geahču akuhttavuostáváldimiin lea eahpesihkar ožžot go pasieanttat bealuštahti iskkadeami ja diagnostiserema. Mángga doaimmahagas gávnnaheimmet ovdamearkkaid dasa ahte pasieanttat main ii lean čielggaduvvon sivva fertejedje vuordit mánga diimmu ovdal go doavttir iskkai ja diagnostiserii, danne go lei ollu hušša akuhttavuostáváldimis. Guhkes vuordináigi sáhtá lasihit vára ahte pasieanta hedjona, ahte pasieanta ii oaččo doarvái čázi gorudii, dahje ahte ii oažžo dárbbaslaš bávččasváidudeami ja šaddá moivedillái. Lea dehálaš ahte pasieanttaid atná čalmmis ja dárkkista sin dan botta go vurdet, ahte bargiin lea guoskevaš máhttu, ja ahte ulbmillaš doaimmat álggahuvvojit áiggil. Dán geahčču gávnnaheimmet ahte pasieanttat mángga dáfus eai čuovvoluvvon doarvái vuordináiggis. Jus rutiinnat ja geavat eai leat ordnejuvvon, sáhtá geavvat ahte bargit eai fuomáš duodalaš dávdadilálašvuodaid, ja pasieantadikšu ii álggahuvvo áiggebále.

Nanu ortnegat sihkkarastit gelbbolašvuoda?

Bealuštahti pasieantagiedahallan ja gelbbolašvuolta gullet oktii. Bargiin geat galget doaibmat akuhttavuostáváldimis, ferte leat guoskevaš ja rievttis gelbbolašvuolta dahkat medisiinnafágalaš vihkkedallamiid ja árvvoštallamiid mat muhtomin sáhttet leat oalle moalkát (kompleaksat).

Gávnnaheamit dán geahčču leat ággan jearrat dahket go doaimmahagaid jodiheaddit doarvái stivret bargiid- ja gelbbolašvuodaresurssaid nu ahte pasieantagiedahallan akuhttavuostáváldimiin lea fágalaččat bealuštahti huššadiliin. Eanas akuhttavuostáváldimiin dán geahčču ledje turnusdoaktárat dahje veahkkedoaktárat mat dahke vuosttaš gaskaboddoš iskkadeami. Go ođđa doavttir mas sáhtá leat unnán hárvjaneapmi ja gelbbolašvuolta lea vuosttaš doavttir gii deaivá pasieantta, de ferte doaimmahat sihkkarastit gelbbolašvuoda dan bokte ahte systemáhtalaččat oahpaha doaimmaid ja rutiinnaid, ja dan

«Lea ovdamearkka dihte fuolastuhtti ahte bargit unnán dovdet vuodđodoaimmaid ja guovddáš bargoproseassaid rutiinnaid ja prosedyraid, ja nu bargit eai čuovodaid mángga doaimmahagas gos geahčču čadahuvvui.»

bokte ahte leat muddevaš ja nanu ortnegat main ii galgga ballat gohččumis eanet hájjanan doaktára veahkkin. Dát ii lean ortnegis mángga doaimmahagas gos lei bearráigeahčču.

Rutiinnaid ja hájrehuvvon geavada bokte ferte buohkaide geat barget akuhttavuostávdimis leat čielggas gii galgá veahki gohččut go dárbbasuvvo alit ja eanet spesialiserejuvvon gelbbolašvuolta go lea ollu doaibma ja beaivválaš hušša, leažžá dal dan sivas go bohtet ollu pasieanttat dahje ahte leat gártan ollu pasieanttat mat vurdet beassat sirdojuvvot buohcciviesu eará ossodagaide. Mángga akuhttavuostávdimis eai lean bargit ovttaoavilis das guđiin dilálašvuodain galgá gohččut liige veahki, ja geas lea ovddasvástádus gohččut dán veahki. Ollu orru čájeheame ahte mángga doaimmahagas dán geahčus eai nu geahppasit gohčo eanet hájjanan doaktáriid veahkkin. Eanas doaimmahagin gos lei geahčču, ii oro leame dábálaš geavahit dearvvašvuodadoaimmahaga ollislaš fágalaš resurssaid dalle go dat livččii dárbbaslaš sihkkarastit ahte pasieanttat dohkálaččat iskkaduvvojit ja dikšojuvvojit akuhttavuostávdimis. Dát fuolastuhtti Stáhta dearvvašvuodageahču.

Jodiheapmi ja stivrejupmi – eaktun sihkkarastit bealuštahti pasieantagiedahallama.

Akuhttavuostávdin lea buohcciviesu sisabeasahat, ja dat buktá erenoamáš hástalusaid doaimma ja stivrejumi hárrái. Bealuštahti pasieantagiedahallan ferte sihkkarastojuvvot akuhttavuostávdima ja buohcciviesu eará klinalaš ossodagaide ovttasdoaimmama bokte. Ovdamearkka dihte leat doaktárat mat addet dearvvašvuodabálvalusaid akuhttavuostávdimis dábálaččat organiserejuvvon medisiinnalaš ja kirurgalaš ossodagain, eai ge akuhtta-

vuostávdimis. Dát nanne čielga stivren- ja raporterenlinjaid dárbbu. 28 dearvvašvuodadoaimmahagas mat ledje dán geahčus eai bargan jodiheadjit 24 doaimmahagas doarvai systemáhtalaččat ja ulbmillaččat sihkkarastit bealuštahti doaimma ja pasieantagiedahallama akuhttavuostávdimiin, nu go dearvvašvuodaláगत eaktudit. Dát lea Stáhta dearvvašvuodageahču mielas dohkketmeahtun.

Mángga doaimmahagas eai jearahan jodiheadjit systemáhtalaččat das mii dáhpáhuvá akuhttavuostávdimiin. Ovdamearkka dihte eai geavat jodiheadjit akuhttavuostávdima doaimmaloguid bearráigeahččat doaimma ja dahkat oaivila das mii doppe sáhtta leat dárkkistanveara bargoproseassaid ja doaimmačovdosiid dáfus. Eai ge jodiheadjit geavahan systemáhtalaččat ”pasieantarávnnji” bajilgovaid ja vuordináiggiid evalueret leat go medisiinnalaš diagnosat ja iskkadeamit čadahuvvon bealuštahti áiggis, ja gávnnaht váilliid pasieantarávnnji ja dikšodoaimma dáfus. Lea dábálaš dili ahte muhtomin buđđosa rávdnji go gártet ollu pasieanttat akuhttavuostávdimiin. Mángga doaimmahagas váillui systemáhtalaš bajilgovva ja árvoštallamat das makkár váikkuhusat dás sáhttet leat bealuštahti pasieantagiedahallami. Oktii buot dahká dát ahte jodiheadjit di hte unnán akuhttavuostávdima doaimma birra, ja ahte sii eai systemáhtalaččat árvoštala riskkaid, sihkkarastin dihte bealuštahti plánema ja stivrema medisiidnafágalaš ja buohccidikšunfágalaš bargoveaga hárrái. Nu ii leat jodiheadjiin vuoddu álggahit ulbmillaš doaimmaid mat sáhttet njulget dilálašvuodaid ja unnidit vahátvára ja buoridit pasieantaoadjebasvuoda.

Bearráigeahču fuomášii maiddái eará váilliid dearvvašvuodadoaimmahagaid kvalitehtasihkkarastinvuogadagain. Lea ovdamearkka dihte fuolastuhtti ahte bargit unnán dovdet vuodđodoaimmaid ja guovddáš bargoproseassaid rutiinnaid ja prosedyraid, ja nu bargit eai čuovodaid mángga doaimmahagas gos geahčču čadahuvvui. Mángga akuhttavuostávdimis eai leat buresdoaimmi vuogit dieđihit váilevuodaid ja boasttuvuodaid. Dát mearkkaša ahte bargiin galggaše leat rutiinnat ja geavat maidda leat hájja nan ja maid bokte dieđihit váilliid ja boasttuvuodaid doaimmahaga doaimma- ja boadusmihtuid ektui. Dát mearkkaša maid ahte jodiheadjit eai geavat boasttuvuodadieđihemiid systemáhtalaččat go guorahallat doaimmahaga buori-deami áigumušain. Ii galgga dieđihit dušše duodalaš pasieantavahágiid, muhto maiddái jus beaivválaš rutiinnat leat rihkkujuvvon dahje doaimmahaga mearriduvvon mihtomearit eai leat ollašuvvan. Vai sávakehtes dáhpáhusain oahtašii juoidá ja sihkkarasttášii dohkálaš bálvalusaid, de fertejit jodiheadjit aktiivvalaš bargat dan ala ahte njulget boasttuvuodaid.

Čalusgáldut:

- Dearvvašvuodabearráigeahču raporta 2/2008

Logut ja diedut

Sisdoallu

Dát oassi Geahččodieđáhusas čájeha dehálaččamus barggaid maid fylkkamánit, fylkkaid Dearvvašvuođageahčut ja Stáhta dearvvašvuođageahčču barget geahččoeiseváldin ja váidinásahussan.

Váiddaáššit váilevaš vuoigatvuođagokčamis sosiálbálvalusas	40	Bearráigeahččoáššit (ovttaskasáššit) dearvvašvuođabálvalusas	43
Váiddaáššit váilevaš vuoigatvuođagokčamis dearvvašvuođabálvalusas	41	Dieđihanguovddáš	45
Bággen ja fápmogeavaheapmi psyhkalaš doaimmashehttejuvvon olbmuid vuostá	41	Neahttabáikki www.helsetilsynet.no geavaheapmi	45
Sosiálbálvalusa bearráigeahčču	42	Dokumeantaid geahèean ja mediabeaggin	45
Dearvvašvuođabálvalusa bearráigeahčču	42	Rehketdoalloboađus	45

Váiddaáššit váilevaš vuoigatvuođagokčamis sosiálbálvalusas

1. tabealla Fylkkamánniid meannuduvvon váiddaáššit sosiálbálvalusa vuodul – 2005-2007 ovdáneapmi ja 2007 bohtosat áššemálliid mielde juhkojuvvon

Fylkkamánniámmát	2005	2006	2007						
	Meannuduvvon áššit	Meannuduvvon áššit	Meannuduvvon áššit	Sosiála bálvalusat			Ruđalaš doarjagat		
				Meannuduvvon áššit	Duodaštuvvon oassi (%)	Heaittihuvvon dahje rievdaduvvon oassi (%)	Meannuduvvon áššit	Duodaštuvvon oassi (%)	Heaittihuvvon dahje rievdaduvvon oassi (%)
Østfold	514	426	416	70	53	47	338	70	28
Oslo ja Akershus	1278	1223	1286	199	54	41	995	74	25
Hedmárku	257	208	194	61	49	51	126	75	25
Opplánda	183	193	169	50	66	32	118	87	13
Buskerud	393	384	366	77	47	47	278	79	19
Vestfold	318	336	258	72	46	54	179	87	13
Telemárku	245	188	148	29	34	59	114	97	20
Aust-Agder	119	99	55	18	67	28	36	64	33
Vest-Agder	168	166	161	33	27	70	127	77	22
Rogalánda	525	377	319	55	71	27	259	81	19
Hordalánda	588	506	531	111	86	14	391	83	16
Sogn ja Fjordane	117	104	85	19	53	47	65	65	34
Møre ja Romsdal	280	224	174	54	46	48	111	86	14
Lulli-Trøndeláhkka	223	235	211	44	39	57	159	87	11
Davvi-Trøndeláhkka	137	95	97	14	50	43	78	76	23
Nordlánda	307	260	212	65	43	45	132	78	20
Romsa	220	226	238	69	65	30	167	84	15
Finnmárku	149	101	60	5	80	20	53	72	28
SUBMI	6021	5351	4980	1045	55	41	3726	78	21

* Proseantapmi ii álo šatta 100 danne go hilgojuvvon áššit leat rehenaston meannuduvvon áššiid fárrui, muhto dain ii leat sierra ruktu tabeallas mas leat meannudeami bohtosat.

Duhtavaš bálvalusvuostáiváldit ja oapmahaččat, ja bálvalusvuostáiváldit geat ožžot rievttas bálvalusaid main lea buorre fágalaš dássi, lea okta sosiálbálvalusa mihtuin. Čujuha go 2007 váiddastatistihka ahte sosiálbálvalus ovdána dan guvluvi?

2006:s¹ ožžo badjel 170 000 olbmo ruovttubálvalusaid. Soapmásiin dain lei dušše ruovttubuohtedikšu, muhto stuorámuš oassi ožžo sosiálbálvalusaid. Seamma jagi ožžo 122 400 ekonomalaš sosiálveahki. Má ga bálvalusvuostáiváldi ožžo mearrádušaid iešgudetlágan bálvalusaid/juolludemiid hárrái, dahje dan dihte go mearrádušat ledje áigeráddjejuvvon. Dan geažil lea jagi mearrádušaid lohku olu alit go vuostáiváldiid lohku. Oktiibuot meannudejje fylkkamánit 4980 váiddaášši sosiálbálvaluslága olis 2007:s, dain ledje 1045 váidaga mat guske sosiála bálvalusaid ja 3726 váidaga mat guske ekonomalaš doarjagii.

Oktiibuot bohte sisa 4616 váiddaášši, dat lohku lea njiedjan 14 proseanttain 2006 rájes ja 25 proseanttain 2005 rájes. Muhtun ráje unnumis bohtá eanet dárkiilit registremis. Válodoaidnu lea goitge ahte olbmot hárvvibut váidet dahje ahte suohkanat eambo vuhtii váldet váidagiid, nu ahte áššit eai sáddejuvvo Fylkamánnái váiddaáššin. Unnun lea earenoamáš stuoris áššiin mat gusket ekonomalaš doarjagiidda. 1. ja 2 tabealla čájehit áššiid main olbmot leat váidán suohkaniid mearrádušaid mat lea dahkon sosiálbálvaluslága vuodul, ja main

¹ 2007 logut eai leat mielde

Fylkkamánni lea leamašan váidinásahus. Birrasiid njeallje vida váidagis gusket ekonomalaš doarjagiidda, eará áššit fas eanas sosiálbálvalusaid. Ekonomalaš doarjagiid váiddaášši ovdamearkan sáhtta leat ahte váidet ekonomalaš sosiálveahki sturrodaga, dahje eanet dihto váidagat mat guske doarjagiidda ássangoluide, biktasiidda, bátnedikšui, dálkasiidda, viessogálvuide, mátkkiide dahje eará ekonomalaš doarjagiidda. Váiddaáššit sáhttet maid goskat eavtuide mat leat čadnon dasa mot doarjja mákso dahje doarjaga hápmái. Ovdamearkan dasa sáhtta leat ahte doarjja lea juolluduvvon loatnan, dahje ahte suohan lea dollen oasi čoggon oadjuvun. Sosiálbálvalusaid váidimat gusket vuosttažetiin fuolahánbáikái ja geavtlaš veahkkái, omd. ahte ruovttuveahki lea unniduvvon. Muhtun ráje váidagiin gusket doarjjaolbmo- dahje helpenbálvalusaid.

Fylkkamánni nannii suohkaniid mearrádušaid 73 proseantta áššiin (2004: 74 proseantta, 2005: 71 proseantta ja 2006: 72 proseantta). 25 proseantta áššiin fápmohuhttojuvvojedje mearrádušat ja áššit máhcahuvvujedje suohkaniid odđa meannudeapmái, dahje mearrádušat nuppástuhttojuvvojedje. Dát miellidubbuktá ahte váidi lea oalát dahje muhtun muddui ožžon doarjaga mielhuvvot. Váiddaáššiin sosiála bálvalusaid hárrái goskkai dát 41 proseantta áššiide. Fylkkamánni lei 2007:s gáibádussan meannudit unnimusat 90 proseantta váiddaáššiin golmma mánu sisa. 2005:s meannudejje 90 proseantta áššiin áigemeari sikkobealde, 2006:s 85 proseantta, ja 2007:s 76 proseantta.

2. tabealla Fylkkamánniid giedahallan váiddaáššit sosiálbálvaluslága vuodul
– ovttaskas bálvalusaid sierra váiddaáššit – 2007

Fylkkamánniámmát	Bálvalus sosiálbálvaluslágas § 4-2 *						Earámea- rádusat 4. Kap	Submi
	a)	dás GPV	b)	c)	d)	e)		
Østfold	14	6	8	8	0	39	1	70
Oslo ja Akershus	44	12	32	32	6	84	1	199
Hedmárku	25	12	3	8	2	23	0	61
Opplánda	16	8	8	10	0	13	3	50
Buskerud	25	16	13	6	2	30	1	77
Vestfold	32	11	8	5	0	27	0	72
Telemárku	10	5	7	2	1	9	0	29
Aust-Agder	6	4	1	3	0	5	3	18
Vest-Agder	6	1	1	13	1	8	4	33
Rogalánda	17	13	13	9	0	15	1	55
Hordalánda	22	9	14	29	0	43	3	111
Sogn ja Fjordane	7	5	2	1	0	9	0	19
Møre ja Romsdal	20	2	10	5	4	13	2	54
Lulli-Trøndeláhka	11	5	6	6	2	19	0	44
Davvi-Trøndeláhka	3	3	2	1	0	7	1	14
Nordlánda	15	7	13	16	3	18	0	65
Romsa	18	11	8	7	1	35	0	69
Finnmárku	1	0	1	0	0	3	0	5
SUBMI	292	130	150	161	22	400	20	1045

a) Bálvalusat leat: geavttlaš veahkki ja oahpahus.
b) GPV (geavaheadjistivren persovnnalaš veahkki)
c) doarjjoalmmoš

d) sadji ásašusas dahje viesus mas lea birrajándor dikšunbálvalusat
e) dikšunbálka

Ovccis gávccenuppelogi ámmáhis meannudedje 90 proseantta áššiin golmma mánu sisa. Váldosivvan go ná unnánat olahedje mihttu lea go muhtun stuora ámmáhiin lei guhkes áššemeannudanáigi vuosttaš jahkebeali. 2007 álggus ledje 871 meannutkeahkes ášši ja loahpas jagi 471. Healban áššit dagahit 9 proseanta áššiin mat 2007:s meannuduvvo, dat čujuha ahte fylkkamánniin, lea eanas áššiin leamašan oanehis áššemeannudanáigi ja buorre dárkkisteapmi jagi 2008 álggus.

Stáda dearvašvuodabearráigeahčču lea bajimus váidinásahus mearrádusaide dahkon sosiálbálvaluslága vuodul, geahča eambo rolla birra 28. siiddus. Stáda dearvašvuodabearráigeahčču oáčču 2007:s gávccii jearaldaga sin rolla birra váiddaáššiin ja ávžžuhusaid nuppástuhtit Fylkkamánni mearrádusa. Ii oktage Fylkkamánni mearrádusain rievdaduvvon.

Váiddaáššit váilevaš vuoigatvuodagokčamis dearvašvuodabálvalusas

Fylkka Dearvašvuodabearráigeahčču lea váidinásahus go ovttaskas olmmoš ii oáččo daid bálvalusaid maid sus lea vuoigatvuohta oážžut pasieantalága ja eará lánkamearrádusaid mielde. Dat geas lea ovdasvástádus bálvalussii (suohkan) galgá ođdasit árvoštallat ášši ovdal go dat ovdiduvvo váiddaáššin Fylkka Dearvašvuodagehčču. Dearvašvuodageahčču sáhtta árvoštallat buot beliid áššis. Dearvašvuodageahču mearrádus lea loahpalaš.

Ovddit jagiid leat váiddaáššit vuoigatvuodaid hárrái dearvašvuodabálvalusas lassánan, muhto dál orru lohku dássáiduvvame, 295 dain 887 áššiin (33 proseantta) lea váidda muhtun muddui dahje ollásii miedihuvvon, dahje vuosttašásahusa mearrádus lea sihkkovuvvon boasttu áššemeaneudeami dahje sullásaš sivaiddat geažil. Lohku lea veahá unnit go 2005:s ja 2006:s, dalle miedihuvvojedje váidagat muhtun ládje 39 ja 40 proseantta áššiin.

Dearvašvuodasuorggis gusket eanet go 40 proseantta váidagiin vuoigatvuhti oážžut gokčojuvvot dárbbalaš mátkkoštanolgoggoluid ruovttu ja divššodanbáikki gaska (pasieantavuoigatvuodalánka § 2–6). Buohccisáhttováidmat gusket dávjá oalle unna, moadde čuohteruvdnosaš supmiide. Váidlead-djit ožžot dákkár áššiide hárbuht doarjaga go eará váiddaáššiide. Dan ektui go 15 proseantta váidagiin buohccisáhtu hárrái miedihuvve, de miedihuvvo 42 proseantta váidagiin eará dearvašvuodabálvalusaid vuoigatvuodaid hárrái.

Stáda dearvašvuodabearráigeahčču lea alimus váidinásahus vuoigatvuodaid váilevaš deavdimus pasieantavuoigatvuodalága ja suohkandearvašvuodabálvaluslága mielde, eambo rolla birra 28. siiddus, ja lea maid váidinásahus go Dearvašvuodabearráigeahčču hilgu váiddaášši. 2007:s meannudii Stáda dearvašvuodabearráigeahčču gávccii ášši main lei ávžžuhus rievdadit Fylkka Dearvašvuodabearráigeahču mearrádusa pasieantavuoigatvuodaid birra. Njeallje ášši rievdaduvve buorin pasientii. Guokte hilgunváidaga meannuduvve, ja okta mearrádus rievdaduvvui.

Bággen ja fápmogeavaheami psyhkalaš doaimmashehttejuvnon olbmuid vuostá

Retstryggleik ved bruk av tvang og makt overfor enkelte personar med Riekteoadjebasvuohta bággema ja fápmogeavaheami oktavuodas ovttaskas olbmuid guovdu geain lea psyhkalaš doaimmashehttejupmi lea regulerejuvnon sosiálbálvaluslága kap. 4A. Fylkkamánniin leat olu doaimmat čadnon dáidda lánkamearrádusaide, geahča tabealla 4.

Suohkanat diedihit Fylkkamánnái vaháteastadeaddji mearrádusaid birra heahdedilálašvuodain (ovttaskas dilálašvuodain), gč. § 4A–5 goalmátt laddasa bustáva a. 2007:s lei mearrádusaid lohku 31 533, 1148 olmo guovdu.

Fylkkamánni ferte dohkkehit plánejuvnon vaháteastadeaddji doaimmaid heahtediliin mat jámmadit čuožžilit ja doaimmaid gokčat vuododárbbuid mat bálvalusa vuostáiváldis leat oážžut biepmu ja juhkamusa, gárvodeami, vuoi asteami, oaddima, čorgatvuoda ja persovnnalaš oadjebasvuođa hárrái, das maid dá oahpahus- ja hárbhallandoaimmaid hárrái, gč. § 4A–5 goalmátt laddasa bustáid b ja c. Fylkkamánnit dohkkehede 2007:s 1300 mearrádusa. Mearrádusat guske 679 ovttaskas olbmui ja ledje:

- 428 plánejuvnon vaháteastadeaddji doaimma heahtediliin mat jámmadit čuožžilit.
- 473 doaimma gokčat bálvalusvuostáiváldi vuoddo fuolahusdárbbuid.
- 157 mekánalaš bággenneavvuid geavaheami (65 mearrádusa b bustáva olis, 92 c bustáva olis)
- 225 doaimbi diedihansystema geavaheami (48 mearrádusa bustáva b olis, 177 c bustáva olis)
- 17 oahpahus- ja hárbhallandoaimma

3. tabealla Váiddaáššit vuoigatvuodaid váilevaš deavdimis dearvvašvuoda-bálvalusas – áššiid lohku mat leat loahpahuvvan fylkkaid Dearvvašvuodageahčus juhkkojuvvon láhkamearrádusaide maid ektui áššit leat váidojuvvon – 2005 2006 ja 2007

Mearráduš	Mearráduš guoskkaha	²2005	²2006	2007	
		Árvvoštallama lohku	Árvvoštallama lohku	Árvvoštallama lohku	Dás oaččui váidi ollislaččat dahje belohakkii miedáhusa
Pasientavuoigatvuodáláhka					
§ 2–1 vuosttaš lađas	riekti dárbbášlaš dearvvašvuodaveahkkái suohkandearvvašvuodabálvalusas	66	62	53	13
§ 2–1 nubbi lađas	riekti dárbbášlaš dearvvašvuodaveahkkái spesialista-dearvvašvuodabálvalusas	140	165	212	72
§ 2–2	riekti árvvoštallot 30 beaivvi sisa	25	25	14	10
§ 2–3	riekti odđa árvvoštallamii	3	8	7	2
§ 2–4	riekti válljet buohcciviesu	15	30	18	12
§ 2–5	riekti oktagaslaš veahkkái	13	20	6	5
§ 2-6	riekti buohccisáhttui	323	394	390	56
3. kap.	Váikkuhanriekti ja diehtjuohkin	22	20	31	12
4. kap.	Dearvvašvuodaveahki miediheapmi/biehtalanriekti	1	5	5	1
§ 5-1	riekti geahččat journála	32	31	39	20
Dearvvašvuodabargiidláhka					
Dearvvašvuodabargiidlága §§ 42, 43 ja 44, gč pasientariektelága § 5–2	Riekti divvut ja ja sihkkut journálas	26	30	25	12
Suohkandearvvašvuoda-bálvalusláhka					
§ 2-1	riekti dárbbášlaš dearvvašvuodaveahkkái	186	161	151	80
Bátnedikšundeavvadearvvašvuodaláhka					
§ 2-1	riekti dárbbášlaš bátnedikšunveahkkái	2	2	0	
Eará láhkaparagrafat mat addet dearvvašvuodavuoigatvuodaid		4	1	0	
Submi árvvoštallat ovttaskamearrádušat¹		858	954	951	295
Áššiid lohku²		775	880	887	

¹ Mánaga ášši maid Dearvvašvuodageahčču meannuda, fáttmasit mánaga vuoigatvuodamearrádusa árvvoštallama. Danne šaddá árvvoštallamiid submi stuorát go áššiid lohku.

² Logut nevdodit veahá ovdđit jagiid almmuhusaide ektui danne go mii divvut dieđihuvvon loguid go váilevašvuodát ja boastuvuodát fuomášuvvot.

Fylkkamánnit adde 602 sierralobi oahppogáibádusain mat § 4A–9 biddjojit olbmuid geat čadahit doaimmaid § 4A–5 goalmát lađđasa bustávid b ja c mielde. Fylkkamánnit mearridedje golbma váidaga doaimmaid hárrái § 4A–5 goalmát lađđasa bustáva a liks, ja ráhkananhte golbma váidaga doaimmaid hárrái §4A-5 goalmát lađđasa bustávid b ja c olis maid Sosiálaáššiid fylkkalávdegoddi galgga meannudit. Fylkkamánnit čadahedje 224 geahču báikkis doaimmaid hárrái § 4A–5 goalmát lađđasa bustávid b ja c olis, gč. Geahččogeatnegasvuoda § 2-6 vuosttaš lađđasa nuppi čuoggás. Dasa lassin čadahuvvojedje 22 eará geahču báikkis.

Sosiálbálvalusa bearráigeahčču Systemarevišuvnna

Fylkkamánnit čadahedje 2007:s 181 geahču systemarevišuvnna, geahča 5. tabealla. 176 geahču suohkaniin ja gávpotosiin, 5 eará doaimmain. 38 systemarevišuvnna eai gávdnon lágaid dahje láhkaásahusaid riikkumat.

181 geahčus čadahedje Fylkkamánni ja Fylkka dearvvašvuodabearráigeahčču 94 geahču ovtta sihke sosiálbálvaluslága ja dearvvašvuodalága olis. Fylkkamánnit čadahedje 2007:s guokte riikaviidosaš geahču Stáda dearvvašvuodabearráigeahču njuolggadusaid mielde:

- Suohkanlaš dearvvašvuoda- ja sosiálbálvalusat rávisolbmuid gain leat psykálaš gillámušat. – 68 ovttaskasgeahču
- Helpen- ja doarjaolbmobálvalusat sosiálbálvaluslága vuodul – 66 ovttaskasgeahču

Stáda dearvvašvuodabearráigeahčču almuha čoahkkáigeassoraporttaid riikaviidosaš geahču in ráiddus Dearvvašvuodabearráigeahču raportta, geahča maiddái artihkkaliid 4. ja 7. siiddus.

47 geahču eai leat oassin riikaviidosaš geahčus. Dáid geahčuid ásaš ja fáddá lea válljejuvvon dieđuid vuodul mat Fylkkamánniin leat riskka ja hearkivuoda birra. Dáin geahču in ledje:

- 13 geahču riekteoadjebasvuoha bággema ja fápmogeavaheami olis doaimmashehtejuvvon olbmuid vuostá
- 11 geahču dearvvašvuoda- ja sosiálbálvalusaid hárrái ruovttuássiide.
- 7 geahču bálvalusaid hárrái gáruhttinmirkkuid geavaheddjiide institušuvnna ja olggobealde institušuvnna.

Dát eará geahčut guske suohkanlaš bálvalusaide mánáide, bálvalusaide doaimmashehtejuvvon olbmuid ja dearvvašvuoda- ja sosiálgearvggusvuhtii.

Juovlamánu 31. beaivvi 2007 ledje ain njuolgetkeahkes riikkumat 22 geahčus mat čadahuvvon 2006:s dahje ovdal. Dat mearkaša ahte raporttas leat cuiggoduvvon láhka- dahje njuolggadusriikkumat mat eai leat njuolgejuvvon.

Geaskkut/gohččumat

Fylkkamánnit eai leat 2007:s addán geaskkuid (gohččumiid) sosiálbálvaluslága vuodul.

Dearvvašvuodabálvalusa bearráigeahčču Systemarevišuvnna

Fylkkaid dearvvašvuodageahčut čadahedje 2007:s 247 geahču systemarevišuvnna, geahča 5. tabealla. Dáin ledje

- 168 suohkaniid dearvvašvuodabálvalusas
- 72 spesialistadearvvašvuodabálvalusas
- 7 eará bálvalusain

Dasa lassin ledje 24 geahču (dáin ii lean oktage systemarevišuvnna) maid Rogalánda dearvvašvuodageahčču lea guorahallan dearvvašvuodalaš beliid petroleumdoaimmas.

4. tabealla Bákku ja fámu geavaheapmi psyhkalaš doaimmashehtjeuvvon olbmuid vuostá – sosiálbálvaluslága 4A. Kap. – mearrádusaid lohku jna. – 2007

Fylkkamánniámmát	Suohkana mearrádusat – § 4A-5 goalmát ladás a bustávva		Fylkkamánni bajitmearrádus – § 4A-5 goalmát ladás b ja c bustávát			Lohku oahppogáibáduš-dispensašuvvna – § 4A-9	Lohku báikkálaš bearráigeahčut – § 2-6
	Mearrádusaid lohku	Guoskevaš olbmuid lohku	Dohkkehuvvon mearrádusaid lohku	Eai dohkkehuvvon mearrádusaid lohku	Guoskevaš olbmuid lohku		
Østfold	858	93	22	0	18	9	7
Oslo ja Akershus	3265	218	73	2	54	50	15
Hedmárku	882	46	79	0	45	43	12
Opplánda	409	40	57	1	48	44	28
Buskerud	1633	50	104	1	31	27	18
Vestfold	439	34	29	0	21	19	5
Telemárku	216	35	64	3	20	17	7
Aust-Agder	233	31	12	1	10	7	1
Vest-Agder	502	57	65	0	38	10	11
Rogalánda	3452	119	92	2	56	56	11
Hordalánda	13168	186	200	8	99	93	35
Sogn ja Fjordane	571	34	20	2	18	11	14
Møre ja Romsdal	1634	55	139	8	55	59	16
Lulli-Trøndeláhka	736	50	50	1	38	7	10
Davvi-Trøndeláhka	250	16	101	17	29	74	9
Nordlánda	245	31	140	0	48	45	25
Romsa	2064	43	40	3	43	23	10
Finnmárku	976	10	13	1	8	8	12
SUBMI	31 533	1 148	1 300	50	679	602	246

Dán 168 suohkandearvašvuodabálvalusa geahčus ledje 94 geahču main Fylkkamánni ja fylkka dearvašvuodageahčču čadaheigga oktasaš geahču sihke sosiál- ja dearvašvuodabálvalusa hárrái.

42:s 168 geahčus suohkandearvašvuodabálvalusas ja golmma čieža systemarevišuvnnas eará doaimmaid hárrái eai gávdnon lánka- dahje lánkaásahusrihkumat.

2007:s čadahejje fylkkaid dearvašvuodageahčut guokte riikavidosáš geahču Stáda dearvašvuodageahču čujuhusaid mielde:

- Suohkanalaš dearvašvuoda- ja sosiálabálvalusat rávisolbmuid geain leat psyhkalaš gillámušat.
- 68 ovttaskas geahču
- Gáibádusat dohkolaš bálvalusaide ja kvalitehta somatahtalaš buohccevi-esuid fáhkkaeahkkedustehusaide
- 27 ovttaskas geahču.

Stáda dearvašvuodageahčču almmuha čeahkkáigeassonraporta juohke riikavidosáš geahčus Dearvašvuodageahču ráiddus "Dearvašvuodageahču raporttat", geahča maiddá artihkkaliid 7. ja 9. siiddus.

100 suohkangeahču eai leat mielde riikavidosáš geahčus. Dát ledje:

- 30 geahču buhcciidruovttuiguin
- 13 geahču doavttirávttuiguin
- 12 geahču dušše ruovttubuohttedikšobálvalusain
- 11 geahču ruovttubálvalusaiguin, ruovttubuohttedikšu lea maid mielde logus
- 9 geahču gearrgusvuodain

Eará suohkanlaš geahčuid fáttát leat earret eará leamašan boarisvuodademeansa guorahallan, giddagasdearvašvuodabálvalus, bálvalusat mánáide geain leat earenoamáš dárbbut ja skuvllaid dearvašvuodabálvalus.

45 geahču spesialistadearvašvuodabálvalusas eai leat mielde riikavidosáš geahčus. Daidda gusket:

- 11 fágaidrastideaddji spesialiserejuvvon bálvalusat gáruhuhttinávdnasiid geavaheddjiide
- 7 psykiáhtrolaš institušuvnnaid guorahallama

Eará surggiin main leat leamašan má ga geahču namuhit mii rehabilitereninstitušuvnnaid, gulahallan sihkarastit dohkálaš divššu, dearvašvuodadoaimmahagaid siskkáldasdárkkisteapmi ja olbmuid čuovvoleapmi geat sáhttet iežaset sorbmet

Badjel jagi boares rihkkumat

Juovlamánu 31. beaivi 2007 ledje ain oinnolaš váilevašvuodat 37 geahčus čadahuvvon 2006:s dahje ovdal, dat mearkaša ahte cuiggoduvvon lánka- dahje lánkaásahusrihkumat eai leat njulgejuvvon. Seamma logut ledje 28 loahpas 2006, 30 loahpas 2005 ja 40 loahpas 2004.

Fylkkaid dearvašvuodageahčut čuovvolit rihkkumiid eaiggádiid ja bálvalusaid ovddasvástideaddji doaimmaheddjiid ektui dassáži go dilli lea njulgejuvvon lága ja lánkaásahusa mielde.

Geaskkut/gohččumat

Stáda dearvašvuodageahčču lea 2007:s addán geaskkuid (gohččumiid) guovtti suohkanii gos eai lean plánat dearvašvuoda- ja sosiálgearggusvuhtii. Áššit leat meannuduvvon suohkandearvašvuodabálvaluslága ja dearvašvuoda- ja sosiálgearggusvuodalága vuodul. Okta dearvašvuodadoaimmahat oaččui váruheami geaskkuid birra go ii leat vástidan geahččoásahussii. Okta guovllu dearvašvuodadoaimmahat oaččui bággosáhu go ledje beare olu pasieanttat ja feaskkerpasieanttat, geahča artihkkaliid s. 12-13.

Geahččoáššit (ovttaskasáššit) dearvašvuodabálvalusas

Geahččoáššit maid Fylkka Dearvašvuodageahčču lea meannudan Geahččoáššit leat áššit maid Fylkka Dearvašvuodageahčču meannuda pasieanttaid, oapmahaččaid ja eará gálduid váidagiid vuodul, ja mat sáhttet leat vejolaš rihkkumiid birra bálvalusain.

5. tabealla Sosiálbálvalusa bearráigeahčču - vuogádatrevišuvnnaid lohku maid fylkkamánnt leat dahkan jagiin 2005, 2006 ja 2007

Fylka	2005	2006	2007
Østfold	9	9	9
Oslo ja Akershus	16	14	17
Hedmárku	10	9	10
Opplánda	7	7	8
Buskerud	11	13	10
Vestfold	8	8	9
Telemárku	8	6	8
Aust-Agder	7	8	7
Vest-Agder	8	8	7
Rogalánda	8	9	10
Hordalánda	10	15	16
Sogn ja Fjordane	9	9	8
Møre ja Romsdal	6	12	13
Lulli-Trøndeláhka	14	11	13
Davvi-Trøndeláhka	7	6	8
Nordlánda	9	9	10
Romsa	8	8	10
Finnmárku	5	7	8
SUBMI	160	168	181

6. tabealla Dearvašvuodabálvalusa bearráigeahčču - vuogádatrevišuvnnaid lohku čadahuvvon fylkkaid Dearvašvuodageahču in 2005:s, 2006:s ka 2007:s

Fylka	2005	2006	2007
Østfold	10	13	12
Oslo ja Akershus	23	23	13
Hedmárku	11	10	12
Opplánda	7	6	10
Buskerud	12	10	14
Vestfold	11	12	14
Telemárku	10	13	13
Aust-Agder	15	14	13
Vest-Agder	8	13	12
Rogalánda	11	18	11
Hordalánda	23	20	26
Sogn ja Fjordane	13	10	11
Møre ja Romsdal	12	15	16
Lulli-Trøndeláhka	15	14	16
Davvi-Trøndeláhka	8	12	10
Nordlánda	14	22	19
Romsa	14	14	14
Finnmárku	5	7	11
Submi	222	246	247

7. tabealla Bearráigeahččoáššit fylkkaid Dearvašvuodageahčču - loahpahuvvon áššiid lohku ja áššemeannudanáigi - 2005, 2006 ja 2007

Fylka	Galle loahpahuvvon ášši			Galle ášši ádjánedje meannudit guhkit go 5 mánu
	2005 ²	2006 ²	2007	
Østfold	97	109	118	58 %
Oslo ja Akershus	258	358	312	69 %
Hedmárku	69	105	113	85 %
Opplánda	54	58	74	49 %
Buskerud	139	86	94	59 %
Vestfold	74	92	118	30 %
Telemárku	69	90	77	17 %
Aust-Agder	45	48	30	47 %
Vest-Agder	62	79	55	29 %
Rogalánda	133	97	141	51 %
Hordalánda	136	173	158	39 %
Sogn ja Fjordane	34	38	42	10 %
Møre ja Romsdal	69	62	70	77 %
Lulli-Trøndeláhka	112	107	93	43 %
Davvi-Trøndeláhka	41	65	41	88 %
Nordlánda	104	124	94	28 %
Romsa	49	72	76	24 %
Finnmárku	66	37	21	67 %
Restánsaprošeakta ¹	117			
SUBMI	1728	1800	1727	51 %
Loahpahuvvon árvvoštallama haga gos váidojuvnon olbmo bivdet váldit oktavuoda váidaledjijn vai gávdnošii vuogas čoavddus	268	348	279	

¹ Menddo guhkes áššemeannudanáigge geažil Oslo ja Akershus, Østfold ja Hedmark dearvašvuodageahču in válddii Stáhta dearvašvuodageahčču badjelasás 124 geahččoášši vuosttašmeannudeami, gohčoduvon restánsaprošeaktan. Prošeakta loahpahuvvui 2005 čakčamánu.

² Logut rievddadit veahá ovdit jagiid almmuhusaid ektui danne go mii divvut diedihuvvon loguid go váilevašvuodat ja boasttumuodát fuomášuvvojit.

8. tabealla Riektivuoddu man ektui Fylkka Dearvašvuodageahčču lea árvvoštallan jagiin 2005, 2006 ja 2007

Mearráduš dearvašvuodabargiidlágas	2005	2006	2007
Bealuštahttivuohta: meannudeapmi (§ 4)	218	231	182
Bealuštahttivuohta: iskan, diagnostihkka, dikšu (§ 4)	1362	1510	1538
Bealuštahttivuohta: dálkkasteapmi (§ 4)	204	218	204
Bealuštahttivuohta: eará (§ 4)	255	295	256
Ovttatmanu veahkki (§ 7)	56	40	40
Diehtjuohkin (§ 10)	78	98	82
Doaimma organiseren (§ 16)	150	149	133
Jávohisgeasku, diehtoriekti, diehtogeasku (kap. 5 ja 6)	87	104	102
Pasieantajournála (§§ 39-41)	214	271	226
Dohkálašvuota: gáruhuhtin (§ 57)	41	32	28
Dohkálašvuota: eará dilálašvuodat (§57)	51	53	57
Mearráduš spesialistadearvašvuodalága			
Bealuštahttivuoda geasku (§ 2-2)	378	383	480
Eará geatnegasvuodat	481	537	469
Submi árvvoštallanvuoddu ¹	3575	3921	3797
Áššiid lohku main lea árvvoštallan ¹	1728	1800	1727

¹ Mánnga ášši maid Dearvašvuodageahčču meannuda , fáttmasit mánnga vuogatvuodamearráduša árvvoštallama. Danne šaddá árvvoštallamiid submi stuorát go áššiid lohku.

2007:s rievddadii odđa áššiid pr 100 000 ássi 31 ášši rájes Møre ja Romsdals, 32 áššis Rogalánddas gitta 78 áššái Romssas. Riikkas oppalaččat ledje 2007:s 2112 odđa geahččoášši (45 per 100 000 ássi ja 50 2006:s) Geahččoáššiid restánsa (áššit maid leat meannudeame) Fylkkaid Dearvvašvuodageahčus manai vulos 1071 áššis loahpageahčen 2006 1054 ášši rádjái 2007 loahpas.

Gáibádus áššemeannudanáigái mii lea mearriduvvon stáhtabušehtas, lea ahte eambo go bealli áššiin galget meannuduvvon viđa mánu sisa. Logi fylkka nagodedje doallat dán gáibádusa 2006:s (geahčá 7. Tabealla) (Oslo ja Akershus lohkkoba guoktin). Go oppalaččat geahččá buot fylkkaid, de gáibádus muhtun muddui dollojuvvui. Gáibádus lohko goitge go leat eanemustá 2000 odđa ášši, dat lohku lea 112 unnit go áššit mat 2007:s bohte sisa.

Geahččoáššit leat dájvja má ggabealagat. 8. Tabealla čájeha ahte juohke áššis leat gaskamearalaččat eambo go guokte árvvoštallanvuodu. Bealuštahti doaibma lea dat fáddá mii dájvjimusat árvvoštallo. Dasto bohtet árvvoštallamat mat leat čadnon pasieantjournalaid deavdima geatnegasvuh-tii.

Lean unnán áššit mat gusket gáruhttinmirkkuide ja gažaldagaide bargiid dohkálašvuh-tii, muhto dát leat duođalaččat ja dáidda bohtát dájvja reakšuvdna Stáhta dearvvašvuodageahčus.

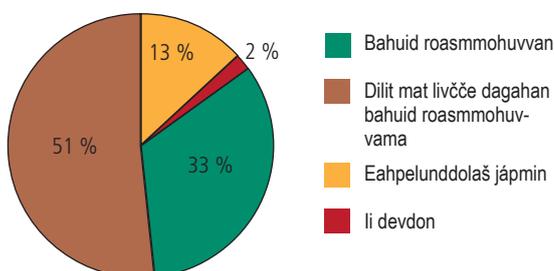
Geahččoáššit maid Stáhta dearvvašvuodageahčču lea meannudan Stáhta dearvvašvuodageahčču meannuda daid duođalaččamus geahččoáššiid, mat sáddejuvvojit Fylkka Dearvvašvuodageahčus. Geahččoáššiid birra maid Stáhta dearvvašvuodageahčču lea meannudan lea sierra artihkal 19-22 siidduin, doppe lea maid statistihkka.

Diedihanguovddás

Dearvvašvuodageahču Diedihanguovddás lea dihtorguovddás mas leat diedihuvvon dáhpáhusat spesialistadearvvašvuodabálvaluslága § 3–3 vuodul. Diedihangeasku geatnegahtta dearvvašvuodaásahusaid čálalaččat diedihit Fylkka Dearvvašvuodagehčču mearkkašah-tti persovnavahága dahje dáhpáhusaid mat livčče sáhtán dagahit dakkár vahága dearvvašvuodabálvalusa addimis dahje jus nubbi pasieanta vahágahtta nuppi.

2006:s registrerjuvvo 1855 diedáhusa (2053 2005:s). Sullii okta goalmmáda-soassi diedáhusain (33 proseantta) leat mearkkašah-tti persovnavahágiid birra, ja bealli dáhpáhusain (51 proseantta) leat dáhpáhusaid birra mat livčče sáhttit vahágahttit mearkkašah-tti persovnavahágiid. 2006:s registrejuvvo 246 diedáhusa eahpelunddolaš jápmima birra (13 proseantta buot diedáhusain).

1. GOVUS Diedáhusat dáhpáhuvan 2004:s vahátjuohgu mielde

27 proseantta diedáhusain gullet boasttu dálkkasgeavaheapmái.

Njeallje proseantta buot diedáhusain registrejuvvon 2006:s gullet riegádahttimidda. 74 proseanttas diedáhusain mat gullet riegádahttimii gusket dáhpáhusat eadnái, ja 26 proseanttas mánnái. Leat registreren ovcci eahpelunddolaš jápmima go mánná jámii riegádettin.

16 proseantta diedáhusain dán jagi gusket dáhpáhusaide psykalaš dearvvašvuodasuođjulusas. 89 diedáhusa iešsoardima birra, 47 diedáhusa iešsoardingeahččalemiid birra ja 37 diedáhusa iežasvahágahttimiid birra. Eanas dáhpáhusain guske pasieanttaide psykalaš ossodagain, dahje pasieanttaide geat ožžon psykalaš divššu somáhtalaš ossodagain.

2007:s rievdaduvve oasis Diedihanguovddásis. Diedihanskovvi mii lea 2001 odđajagimánu rájes leamašan anus, lea olu rievdaduvvon ja divoduvvon skovvi váldui atnui 2007 čakčamánu. Odđasit ráhkaduvvon dihtorguovddás mii lea heivehuvvon odatuvvon skovvá váldui atnui 2007 golgotmánu.

2007:s registrejuvvo 1787 diedáhusa boares databásai, ja 64 odđa dihtorguovddásii, oktiibuot 1851 diedáhusa. Dát diedáhusat eai leat vuossystematiserejuvvon ja dulkojuvvon.

www.helsetilsynet.no Neahttabáikki geavaheami birra

Neahttabáikkis ledje 2007:s sullii 1 220 000 guossi (2006:s 1 065 000 ja sullii 4,1 milljovna siidočájehemi (2006:s sullii 4,2 milljovna).

Bivnoheamos fáttát leat (siidočujuhused lohku lea ruoduid siste)

- publikašuvnnat (1 183 000)
- geahččoraporttat (1 103 000)
- Fylkkaid dearvvašvuodageahčut (418 000)
- lágat (328 000)

Dokumeanttaid geahččan ja mediabeaggin

Dearvvašvuodageahčču oačču 1367 di gojumi dokumeanttaid geahččamii dain áviisaorgánain mat oassálastet Elektronisk PostJournalii (EPJ) 2007:s. 2006:s lei lohku 3009, 2005:s 2265 ja 2004:s 2 136)

Stáda dearvvašvuodageahčču namuhuvvui 8900 mediain 2007:s. (Retriever bearráigeahččanvuogádat). Dat lea sullii seamma go 2006 lohku..

Rehketdoalloboadus

9. tabealla Rehketdoalloboadus 2007 – bušehttakapihttalat 721 ja 3721 Stáhta dearvvašvuoda-bearráigeahčču (buot logut 1000 ruvnuin)

Sisaboadu /goluid oassi	Bušehtta	Rehketdoallu	Erohus
Bissovaš bálkágolot	47 619	43 013	4 606
Rievdadeaddji bálkágolot	1 988	6 502	-4 514
Vistiid ja eará jodiheapmi (viessoláigu, el-rávdnji, bassan, bearráigeahčču)	7 220	7 665	- 445
Eará golot	18 719	15 849	2 870
Submi golot	75 546	73 029	2 517
Sisboaktu	-2 288	-2 538	250
Netto golot/unnitgeavahus	73 258	70 491	2 767

Váidagiid meannudeami golot ja Dearvvašvuodageahčuid fylkkain ja fylkkamánniin máksojit bušehttakapihttalas 1510 Fylkkamánniámmáhat.

2008 riikkaviidosáš bearráigeahčču

Ođđajagimánus 2007 mearridii Stáhta dearvvašvuodageahčču ahte suohkaniid mánáidsuodjalus-, sosiála- ja dearvvašvuoda-bálvalusat mánáide ja spesialistadearvvašvuodabálvalusat rávisolbmuid geat psyhkalaččat gillájit galget 2008 mielde iskojuvvot riikkaviidosáččat.

Go Stáhta dearvvašvuodageahčču vällje diedihit boahitevaš jagiid riikkaviidosáš geahču birra, de lea dat dannego sávvat ahte doaimmat ieža álggahit doaimmabijuid maiguin buoridit bálvalusaid stivrema ja siskkáldashálddašeami.

Deatalaš ággan iskat suohkaniid bálvalusaid mánáide, lea dáhttu buoridit mánáidsuodjalus-, sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusaid mánáide geat leat váttis dilis.

Ággan iskat psyhkalaš dearvvašvuodasuodjalusa lea dat ahte suohkaniid dearvvašvuodafálaldat olbmuid geat psyhkalaččat gillájit iskojuvvui 2007:s, ja lea dáhttu erenoamážit deattuhit maiddá spesialistadearvvašvuodafálaldaga dan jovkui.

Riikkaviidosáš bearráigeahčču mearkaša ahte dat čadahuvvo buot fylkkain. Bearráigeahčču galgá dahkkot vuogádatrevisuvnan. Buohkat geat fáallet dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaide, leat geatnegahtton siskkáldasat dárkkistit doaimma vai dohkálaš bálvalusat sihkkarastojuvvojit. Vuogádatrevisuvna lea bearráigeahččanuohki mii deattuha lagas oktavuoda fágalaš ja stivrenguoskevaš hástalusaid gaskka.

Suohkaniid mánáidsuodjalus-, sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusat mánáide

Fylkkamánni ja fylkka Dearvvašvuodabearráigeahčču ovttasbarget mánáidbálvalusa bearráigeahču oktavuodas. Bearráigeahču leat Mánáid- ja dásseárvodepartemeanta ja Stáhta dearvvašvuodageahčču álggahan. Ovttrasáđiid regionála ovddasteddjiiguin leat ráhkadan bearráigeahču bagadusa. Dán barggus leat dollojuvnon čoaččkimat suohkaniid bálvalusaiguin, dutkanbirrasiguin, geavaheaddjeorganisašuvnnaiguin ja eará fágabirrasiguin geat fáallet bálvalusaid mánáid várás.

Fylkkamánnit ja fylkkaid Dearvvašvuodageahčču galget dán bearráigeahččus iskat sihkkarastet go suohkanat, siskkáldasdárkkisteami bokte, skuvlaahkásaš mánáide ja nuoraide geat leat váttis dilis, doarvá buriid bálvalusaid áiggebáale ja heivehuvvon vuogi mielde. Mánát geat leat váttis dilis, leat dán oktavuodas mánát ja nuorat geat aktovuoda, badjelmearálašvuoda, gárenmirkogeavaheami dahje váhnemiid láhttema dahje dilálašvuoda geažil dárbbasit bálddalas veahki unnimusat guovtti bálvalusas mat leat mielde bearráigeahččus.

Bearráigeahčču galgá iskat fuomášit, isket, čovdet ja čuovvolit go suohkanat dárbbaslaš oktiiheiveheami bokte, mánáid nu ahte sii ožžot heivvolaš veahkkedoaimmaid. Bearráigeahčču galgá maiddá dárkut juogadit go suohkaniid bálvalusat dieduid gaskaneaset ja ovttasbarget go doaimmaid čadaheamis go dasa leaš dárbu, ja árvoštallet go visot bálvalusat mat leat addojuvvon mánáide ja sin váhnemiidda. Bearráigeahčču galgá maiddá iskat sihkkarastet go suohkanat ahte mánáidsuodjalus- ja sosiálabálvalus

ráhkana ja vejolaččat čadaha doaimma sirdima mánáidsuodjalusas sosiálabálvalussii.

Bearráigeahčču guoská suohkaniid bálvalusaide mánáid várás geat ássat ruovttus dahje biepmoruovttus/sadjásašruovttus/gearggusvuodaruovttus ruovttusuohkanis, ii ge dat guoskka bálvalusaide mánáid várás ášahusain dahje go ássat biepmoruovttuin eará suohkaniin.

Spesialistadearvvašvuodabálvalusat rávisolbmuid geat gillájit psyhkalaččat Bearráigeahču dahket fylkka Dearvvašvuodageahču guovllujoavkkut 2008:s ja 2009:s. Juohke joavkkus galget leat fágarevisorat – psykologat ja psykiáhtarat. Maiddá dán iskama oktavuodas lea ráhkaduvvon bagadus ja leat leamaš čoaččkimat fágabirrasiid ja geavaheaddjeorganisašuvnnaid ovddasteddjiiguin.

Bearráigeahčču ráddjejuvvo guovlluspsykiáhtralaš guovddáziidda. Dás galgá erenoamážit deattuhit movt guovddážit áittardit dábálašpsykiáhtralaš doaimmaid olbmuid guovdu geain leat duodalaš psyhkalaš váttut.

Bearráigeahččus iskojuvvo movt guovddážit giedahallet dan guovddášdoaimma mii leat jurddašuvvon divššu doaimmas, vai sihkkarastá ovttasdoaimmama spesialistadearvvašvuodabálvalusas ja suohkana veahkkedoaimmas ja daid gaskka. Galgá maiddá iskojuvvot lea go dikšu dohkálaš, ja maiddá ahte álggahuvvojit go doaimmat maiguin eastada bággenoaimmaid. Geavaheaddji mielváikkuheapmi ja fáaldat lagamuččaide deattuhuvvo maiddá dán bearráigeahččus.

Jagi geahčen galgá bearráigeahčču gaskaboddosaččat čoaččkáigeassit bohtosiid.

Ovdalgihtii várrogas

Bearráigeahču ulbmil lea doarjut oadjebas bálvalusa guorahaladettiin čuvvojuvvojit go njuolggadusat. Bearráigeahččoosuorgi ja fáddá lea välljejuvvon váraid ja hearkivuoda árvoštallamiid vuodul ja dannego lea dárbu bearráigeahččat bálvalusaid erenoamáš hearkkes joavkkuid várás.

Go Stáhta dearvvašvuodageahčču vällje diedihit boahitevaš jagiid riikkaviidosáš geahču birra, de lea dat dannego sávvat ahte doaimmat ieža álggahit doaimmabijuid maiguin buoridit bálvalusaid stivrema ja siskkáldashálddašeami. Dás gusto dat erenoamážit suohkaniid bálvalusaide mánáid várás geat leat váttis dilis, ja polikliinikalaš spesialistadearvvašvuodabálvalusaide rávisolbmuid várás geain leat duodalaš psyhkalaš váttut.

Dearvvašvuodageahču almmuhusat

Dearvvašvuodageahču raporttat

Ráiddus leat gávdnosat ja vásáhusat sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusaid váiddameannudeamis ja bearráigeahčus. Neahttabáikkis

helsetilsynet no gávnnat buot almmuhusaid ollislaš hámis, ja čoahkkáigeasu enjelasgillii ja sámegillii.

Bálvalusfálaldat olbmuid geat gillájit psykalaččat (Dearvvašvuodageahču raporta 8/2007)

Váiddaáššit sosiálbálvaluslága mielde 2006 – fylkkamán- niid raporttaid čohkken (Dearvvašvuodageahču raporta 7/2007)

Váidagat ekonomalaš doarjagiid oktavuodas. Fylkkamán- niid váiddaáššemeannudeami čielggadeapmi sosiálbál- valuslága kapihtal 5 vuodul 1995-2005 jagiid. (Dearvvašvuodageahču raporta 6/2007)

Doaimmashehttejuvomiid riektesihkarvuolta II, 2006 riikkaviidosas bearráigeahču čoahkkáigeassu bákku ja válldi geavaheami hárrái psykalaččat doaimmasheht- tejuvomiid guovdu (Dearvvašvuodageahču raporta 5/2007)

Dássemeahttumis habiliterenbálvalus mánáide. 2006 riikkaviidosas bearráigeahču čoahkkáigeassu mánáid habiliterenbálvalusa dáfus (Dearvvašvuodageahču raporta 4/2007)

2006 riikkaviidosas bearráigeahču čoahkkáigeassu fágaidgaskasaš spesialiserejuvvon bálvalusaid birra gárrenmirkogeavaheddiide (Dearvvašvuodageahču raporta 3/2007)

«Jus boadát heakkas sisa, de beasat heakkas olggos» – muhto movt de? Alkoholamirkkohuhttima čuovvolanfálaldat (Dearvvašvuodageahču raporta 2/2007)

Diedihanguovddáš – jahkeraporta 2005 (Dearvvašvuodageahču raporta 1/2007)

Almmuhuvvon reivvet

Dearvvašvuodageahču buktá mángga áššis árvalusaid reivviin eará sosiála- ja dearvvašvuodaeseválddiide ja bálvalusaide. Mii almmuhit muhtunráje reivviin www.helsetilsynet.no, bajilčállagis «Publikasjoner ... \ Brev». Vuollelis mitaluvvo muhtunráje reivviin.

Bálvalusfálaldat gárrenmirkogeavaheddiide. Čoahkkáigeassu ja árvoštallan 2004-2006 bearráigeahččandoaimmaid gávdnosiin ja vásáhusain (juovlamánu 13.b.)

Bággosáhkomearráduš go ii leat deavdán gáibádusa fuolahit dohkálaš dearvvašvuodabálvalusa – Dearvvašvuolta Oarjin (čakčamánu 28.b.)

Geahččoášši heaittiheapmi - «Sudbø-saken» - siskkáldas- dárkkisteami rihkkun (borgemánu 28.b.)

Dearvvašvuodabargiid oahpahuš ja autorisašuvdna geat oassálastet dálkkaassisterejuvvon veajuiduhttimis (geassemánu 7.b.)

Dihto čuolmmaid kárten dálkkaassisterejuvvon veajuiduht- tinfálaldaga oktavuodas 2005 čavčča – čoahkkáigeassu (guovvamánu 23.b.)

Dasalassin almmuhit mii gulaskuddancealkámušaid, geahča sierra artihkkala eará siiddus, ja muhtun reivviid mat leat čállon ášahusaid geaskkuid birra ja reakšuvnmaid maid dearvvašvuodabargit leat ožžon mis.

Medisináladiedáhusat/ Dearvvašvuoda- ja sosiáladiedáhusat

Fylkkamánni ja fylkkaid Dearvvašvuodageahčut almmuhit jahkásaččat

gihppaga mas leat dieđut fylkka bálvalusaid birra, ja bearráigeahčuid ja váiddameannudemiid birra. Namma lea medisináladiedáhus dahje dearvvašvuoda- ja sosiáladiedáhus ja lea oaivilduvvon fylkka bálvalusaddiide ja almmolašvuhtii ja guovddáš eiseválddiide.

Diedáhusaid gávnnat ollislaš hámis neahttabáikkis www.helsetilsynet.no bajilčállagis «Helsetilsynet i fylkene».

Artihkkalat

Stáhta dearvvašvuodageahču bargiid artihkkalat maid sii čállet iešgudetge áigečállagiidda ja girjjiide almmuhuv- vojít dahje goallostuvvojít neahttabáikkái

www.helsetilsynet.no, bajilčállagis Publikasjoner ... \ Artikler og kronikker

helsetilsynet no

Dearvvašvuodageahču neahttabáiki lea vuosttažettiin ráhkaduvvon buohkaid vástgeain lea ovddasvástádus sosiála bálvalusaide ja dearvvašvuodábálvalusaide, ja journalisttaid vástge. Neahttabáiki čájehuvvui sullii 1 220 000 geardde 2007:s.

Neahttabáikkis gávnnot:

•*eiseválddiid gáibádusaid bálvalusaide:* lágaid, njuolggadusaid, johtočállošiid ja eará dokumeanttaid mat muitalit movt eiseválddit dulkojit lágaid ja lánkačállošiid.

•*geahččoorgánaid bargobohtosiid:* geahččoraporttaid, Dearvvašvuodageahču raportaráiddu, eará almmuhusaid, gulaskuddancealkámušaid, ovttaskasássiid mearrádusaid, eará reivviid, artihkkaliid;

•*dieđuid álbmoga vuoigatvuodaid ja váidinvjolašvuodaid birra* sosiálbálvalusas ja dearvvašvuodábálvalusas;

•*dieđuid geahččoorgánaid barggu birra:* metodaid, diehtogálduid, bearráigeahččoplánaid, bargguid, válddi ja organiserema birra.

«Muosehis bearráigeahčču»

Geahččodieđáhus 2007 almmuhuvvui konferánsas *Muosehis bearráigeahčču? Dialogakonferánsa suohkaniid dearvvašvuoda ja sosiálbálvalusaid geahččoegaheami birra*, maid KS ja Stáhta dearvvašvuodageahčču lágidi Oslo njukčamánu 3.b. 2008:s. Konferánsa báhpirat gávdnojit kskonsulent no neahttasiiddus.

Statens helsetilsyn

Norwegian Board of Health Supervision
Postboks 8128 Dep
0032 OSLO

Tlf.: (+47) 21 52 99 00
Faks: (+47) 21 52 99 99
E-poasta: postmottak@helsetilsynet.no
Interneahta: www.helsetilsynet.no
Fitnančujuhus: Calmeyers gate 1

Njukčamánu 2008